

**Діагностика почуття справедливості як умови морального розвитку
сучасного педагога**

Питання морального розвитку, виховання, вдосконалення людини хвилювали суспільство завжди і у всі часи. Особливо зараз, коли все частіше у нашому суспільстві зустрічаються жорстокість і несправедливість, проблема морального виховання стає все більш актуальною. Хто як не вчитель, який має можливість впливати на виховання дитини має приділяти цій проблемі важливу роль у своїй діяльності. І саме тому метою діяльності педагога є вберегти дитину від несправедливості, ознайомити з принципами моралі та етики, сформувати у неї моральні почуття.

Ніщо так не гальмує моральний розвиток у дитини як несправедливість дорослих, яка викликає у неї не тільки образу, а також пригнічує її спробу та бажання виправитися у кращий бік. З огляду на це, вчитель має стати зразком моральної поведінки, на яку рівняються діти. Роль вчителя у даному аспекті є неперевершеною, оскільки саме вчителю належить навчити своїх вихованців справедливості та чесності. На власному прикладі вчитель через слова і дії пояснює ці поняття, а якщо слова вчителя розходяться із його вчинками – це призводить до недовіри і говорити про виховні засоби вже не доречно.

Досліджувана нами проблема знайшла відображення у працях Н. Архангельського, І. Беха, І. Зазюна, Т. Лейченкова, С.Соловейчика, Л. Старовойт, В. Сухомлинського, І. Харламова та ін., де визначається сутність основних понять теорії морального виховання особистості, указуються способи подальшого розвитку принципів, форм, методів.

Метою нашої статті є дослідження поняття “справедливість” та “несправедливість” серед вихователів шкіл, а також виокремлення форм несправедливості які найчастіше зустрічаються у педагогічній практиці.

У свою чергу, справедливість має наступне тлумачення: правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь; людські відносини, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам [3, 394].

Свого часу В. Сухомлинський стверджував: “Манія несправедливих образ та переслідувань – дуже небезпечне захворювання – зустрічається значно рідше, ніж імпульсивність. Глибоко переживши один раз потрясіння від несправедливої образи, дитина починає бачити несправедливість у всьому... Чим довше страждає дитина цією хворобою, тим більш послаблюється її воля. Вона не може взяти себе в руки. Готуючись до уроків, вона більше думає не про зміст матеріалу, а про те, як її викличе учитель, та стане придиратися до відповіді. У дитини, яка постійно потерпає від манії несправедливої образи та переслідувань, народжується і поступово розвивається почуття ненависті не тільки до вчителя, а й взагалі до всього, що пов'язано зі школою. Вона придумує різні причини, щоб залишитися вдома” [4, 270]

І. Бех з цього приводу зауважує: “Зміни процесу індивідуалізації молодшого школяра безпосередньо відображаються на перебігу його почуття справедливості. Він надзвичайно сильно реагує переживанням образи на того, хто чинить стосовно нього несправедливість. Перебуваючи в стані образи від несправедливих стосовно нього дій, молодший школяр не може знайти правильного виходу з такої ситуації, що іноді призводить до глибокого життєвого конфлікту або трагедії. Тож культура справедливості стає нині провідною професійною вимогою щодо діяльності педагога” [1, 94-95].

Спостереження та опитування учнів шкіл м. Житомира та області, дало змогу виокремити наступні розповсюджені педагогічні ситуації несправедливого ставлення вихователів до вихованців.

Одним з типів несправедливого ставлення до учнів з боку вчителів є необ'єктивне оцінювання знань. Молодші школярі розповідали випадки,

коли їх погана поведінка негативно впливала на оцінку. Тобто, ні знання, ні старанність учня не враховувалися і вчитель свідомо занижував оцінку коли згадував, що учень порушує час від часу дисципліну. Як правило, злопам'ятність, мстивість вчителя заважає бачити ріст та зміни, що відбуваються в дітях у цей період.

Імпульсивність вчителя і емоційна нестриманість також часто зустрічаються у педагогічній практиці. Так, Сергій Н. згадує випадок, коли у нього під час уроку з парти випадково впав пенал, на підлогу посипалися олівці і вчитель, не дивлячись на вибачення хлопчика почала кричати та ображати дитину. Такий випадок несправедливого ставлення, з боку вчителя не розібрався у ситуації, не врахував того, що дитина вибачилася. Це було проявом педагогічної нетактовності та терпіння. Така поведінка вчителя може на довго запасти дитині в душу і викликати у неї почуття образи, несправедливості.

Зауваження щодо здібностей учнів також є несправедливістю педагога у ставленні до учня. Прикладом може служити ситуація про яку розповів Олексій Г. Школяр разом з батьками переїхав з сільської місцевості до міста. У Олексія були гарні оцінки коли він вчився у сільській школі, але після відповіді на уроці вчителька здивувалася: “Як за такі знання ти міг отримувати гарні оцінки”? На другий день хлопчик не прийшов в клас, його мати повідомила, що він хоче переїхати знову в село. Подібних історій, коли вчителі виявляють свою педагогічну некомпетентність і не зважають на внутрішній світ дитини, тим самим недооцінюючи можливостей та здібностей школярів, діти, на жаль, розповідають багато.

Іноді, приходилося чути від дітей таке: “Якщо щось погане трапляється в класі, я завжди залишаюся винним”. Вчитель не завжди намагається виявити справжнього порушника та наказує того, хто найчастіше буває у числі “підозрюваних”, а якщо педагог і надалі буде діяти згідно виробленого стереотипу, користуватися “ярликами”, то така несправедливість не тільки образить дитину, а буде розвивати у неї жорстокі риси характеру.

Олена П. розповіла про конфлікт, який стався з нею під час прогулянки у парку разом з класом. Її однокласниця Оксана, яка йшла поруч, підняла з землі гілку, почала бруднити нею плаття Олени. Про свою образу дівчинка розповіла вчителю, але вчитель не відреагувала на скаргу, і наказала дівчинці встати на своє місце (діти йшли колоною по-двоє). Інші діти, коли побачили заплакану однокласницю намагалися захистити Олену, підтвердили те що бачили, та були здивовані, коли вихователь знову ніяк не відреагувала. Однокласник дівчат Віктор Ч. пояснив це так: “У Оксани мама працює директором, а у Олени стоїть на базарі”. На жаль, вихователі бувають неоднаково вимогливими до всіх учнів, необ’єктивними у своїх рішеннях. До одних вони суворі до інших поблажливі. Це спричиняє невдоволення із боку учнів. З цього приводу А. Острогорський пише: “Справедлива людина – постійно уважна до внутрішньої сторони кожного вчинку, а не та, що надає рівну міру кожному, хто б це не здійснив цей вчинок” [2, 87].

Згідно осмислення наведених ситуацій та проведеного дослідження, за спеціально розробленою методикою для вчителів шкіл, на основі типології несправедливості у системі “педагог-вихованець” І. Бега, можна виокремити найпоширеніші форми несправедливості які зустрічаються у сучасній школі серед вихователів, які брали участь у нашому дослідженні (всього 117 респондентів).

З отриманих даних можна зробити висновки про те, що найпоширенішими формами несправедливості до яких припускаються вихователі є: імпульсивна несправедливість, яка характерна для емоційно нестриманих, гарячкуватих вчителів, таких виявлено 29,9% респондентів; емоційно-ситуативна несправедливість, коли вчитель орієнтується на негативні емоційні почуття до школяра, що виникли та актуалізувалися під дією своєї образи або через неповагу, зневажливість, роздратування внаслідок образи. Позитивні почуття, що призводять також до несправедливості – 24,9 % респондентів; свідомо несправедливість (свідомо мстива, свідомо злопам’ятна, свідомо корислива) – нею наділені вчителі у

яких низьке почуття совісті (швидше суб'єкт недобросовісний, мстивий, керується корисними розрахунками)–18,8 % респондентів; несправедливість унаслідок некомпетентності – нетерплячий вихователь щодо вияву особливостей розвитку й функціонування учня, не знає його внутрішнього світу (не помічає і не цінує успіхів) – 9,6% респондентів; гіперпохвальна несправедливість – характерна для вчителів, які “обожнюють” учня внаслідок виконання ним дрібних доручень – 9,4% респондентів; стереотипно-утверджувальна несправедливість – підозрілий педагог, орієнтується лише на свою проникливість (далеко не об'єктивну), самовпевнений – 7,8 % опитаних респондентів.

Таким чином, стає зрозуміло – педагоги початкової школи часто поверхово оцінюють вчинки своїх вихованців та не можуть правильно судити про них, не враховують їх внутрішні мотиви, здібності і якості. Так як зовнішні мотиви справедливості не можуть дати необхідних результатів, а навіть навпаки, тому дана ситуація ні яким чином не може позитивно впливати на моральний розвиток учнів, і тим паче сприяти формуванню почуття справедливості у молодших школярів. Діти дуже гостро сприймають будь яку неправду, відхилення від істини та не вибачають цього вчителю.

У таких випадках виникає питання: що має на увазі вчитель, коли говорить про справедливість своєму учню? Тут чітко позначається проблема компетентності педагогів та якості результатів їх педагогічних дій. Як вчитель може виховувати справедливість у своїх учнів? Чи має він конкретне уявлення про неї? Намагаючись виявити який зміст вкладають педагоги у поняття “справедливість” та “несправедливість” у міжособистісних стосунках нами було проведено опитування вчителів. Запропоновані питання були озвучені наступним чином: “Що таке справедливість? Які її складові?“, друге питання: “Наведіть приклади справедливого-несправедливого ставлення вчителя до учня?”

Як ми й передбачали, визначення такого поняття як “справедливість”, викликало у опитуваних деякі труднощі. Було помічено, що вчителі не готові

до роздумів про справедливість та інші феномени людського існування, для них важко було висловити свою думку. В основі розуміння справедливості були використані поверхневі, не глибокі визначення. Багато розмитих уявлень, судячи з яких взагалі не зрозуміло, про що хотіли сказати педагоги.

Зокрема, з'ясувалось, що справедливість вихователі асоціюють із словами: “чесність” (43 %), “правда (істина)” (31,6 %), “рівність” (28,1 %), “закон” (15,8 %), “порядність”(9,4 %) і “доброта” (6,3 %). Крім того, аналіз сформованих вчителями асоціацій дозволив виокремити групи понять семантично пов'язаних із справедливістю. Серед них узагальненими є: чесність і порядність (чесність, принциповість, об'єктивність, порядність, совість) – 34 %; закон та правосуддя (закон, конституція, суд, суддя) – 28,8 %; рівність у правах та обов'язках – 19,2 %; добре ставлення до людей (повага, довіра, розуміння, доброта, допомога) – 13,4 %; надія і мрія (радість, віра, щастя) – 4,6 %.

Наступним завданням для вчителів було: навести приклади справедливого-несправедливого ставлення вчителя до учня і пояснити це. Обробка та аналіз результатів мали врахувати за якими нормами вчителі оцінюють приклади справедливості-несправедливості. До уваги приймалися не тільки зміст, а й пояснення вчителів відносно причин їхнього справедливого або несправедливого ставлення до учнів. Залежно від пояснення, як показали результати, одна і та ж сама ситуація могла співставлятися із різними нормами. Наприклад: для пояснення справедливого ставлення до учня, вчитель наводить приклад про те, як слідує покарання учня у вигляді поганої оцінки за погану поведінку під час уроку: “Це справедливо, бо інакше деякі діти не розуміють”. У даній ситуації вчитель скористувався правилом: “заради підтримки гарної дисципліни в класі – всі засоби гарні”. Норма, за якою вчитель оцінює свого вихованця є покарання, як єдиного способу досягти бажаного результату. В той самий час, іншим учителем, наводиться приклад несправедливого ставлення з боку вихователя, як буває часто несправедливо, коли ставиться погана оцінка не за знання, а за

поведінку на уроці: “Бал виставляється тільки за знання учня, а інакше може знизитися мотивація до навчання”. Нормою оцінювання такої “несправедливості” є: карати за поведінку оцінкою – не педагогічно.

Як бачимо, одна й та ж ситуація оцінюється вихователями по-різному і пояснення співставляється за різними нормами. Що є справедливим для одного вчителя, то може стати несправедливим для іншого. Нормою справедливості або несправедливості може стати лише об’єктивна правда, яка в першу чергу залежить від вміння вчителя глибоко розуміти внутрішній світ свого вихованця і по-справжньому любити його.

Отже, підсумуючи результати опитування вчителів, можна зробити наступний висновок: тільки 24,3% педагоги розуміють (частково) суть поняття “справедливість” та у змозі назвати складові цієї категорії, а в окремих випадках вони слабо диференціюють значення “справедливий” і “несправедливий”. Норми (критерії) за якими вони оцінюють відносини учнів між собою і власне своє справедливе або несправедливе ставлення до них, є розмитими. Така ситуація потребує подальшої просвітницької та корекційної роботи серед вчителів, та учнів.

Данная статья является исследованием понятий “справедливость” и “несправедливость” среди воспитателей школ, в материале исследования также выделены формы несправедливости, которые чаще всего встречаются в педагогической практике.

This article is a study of the concepts of "fairness" and "injustice" to the teachers of schools, the study also highlighted forms of injustice, which are most often found in educational practice.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості Т. 3.
2. Острогорский А.Н. Педагогические экскурсии в область литературы, М., 1897.
3. Сліпушко О. Яременко В. Новий словник української мови Т 3.

4. Сухомлинский В.А. О воспитании / Сост. И авт. Вступ. Очерков С. Соловейчик. – 4-е изд. – М.6 Политиздат, 1982.